

УДК 351

С.Г.Дрига, к.е.н,
Генеральний директор Українського фонду підтримки підприємництва

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРНИХ ПАРАМЕТРІВ ТА КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Формальна відповідність структурних параметрів малого підприємництва в економіці України стандартам країн Європейського Союзу не кореспондується з якісними критеріями оцінки його ефективності. Стан малого бізнесу унеможливорює розглядати його як драйвера економіки та залишає його поза межами інноваційної моделі економічного розвитку.

Formal compliance of small entrepreneurship structural parameters in Ukrainian economy with the standards of EU countries does not correspond with qualitative criteria of its efficacy. The condition of small business doesn't allow considering it as an economy driver and leaves it outside innovational model of economic development.

Розроблення ефективної, адекватної сучасним умовам державної політики підтримки малого бізнесу, визначення стратегічних пріоритетів його розвитку мають базуватися на точній констатації його реального стану. При цьому слід виходити не з формальних показників, що характеризують його абсолютне кількісне зростання в економічній системі держави, а з аналізу динаміки якісних показників, що характеризують стан господарської діяльності суб'єктів малої вітчизняної економіки: обсягів реалізованої продукції та продуктивності праці на одного зайнятого у сфері МСП, обсягів накопичення основного капіталу на інвестиції у розвиток господарської діяльності, вартісних показників, що характеризують інноваційне спрямування розвитку малої економіки, порівняння показників темпів зростання заробітної плати з темпами зростання продуктивності праці і т. д. Враховуючи, що підприємства малої економіки диверговані згідно з міжнародними критеріями на мікропідприємства, до яких повністю включається група «фізичні особи-суб'єкти господарської діяльності», малі СПД з кількістю найманих працівників до 10 осіб та малі СПД з найманим персоналом до 50 осіб, необхідно проводити порівняння за визначеними показниками по кожній групі господарюючих суб'єктів.

Проведення аналізу стану підприємницького середовища в площині його оцінки за якісними економічними показниками дає реальне уявлення щодо структурних параметрів, що склалися в розвитку вітчизняної системи підприємництва – малого, середнього і великого бізнесу. Визначення структурних параметрів системи українського підприємництва дає змогу оцінювати щодо тенденцій, що склалися у розвитку кожного з акторів вітчизняної економічної системи, та порівняти їх зі світовими та європейськими тенденціями. Водночас з головним завданням при аналізі стану структури української економіки є констатація «слабких» позицій кожної групи економічних гравців та визначення на цій основі стратегічних пріоритетів їх розвитку. Особливо важливого значення набувають питання, пов'язані з процесами, що відбуваються у сфері українського малого бізнесу. Власної історії розвитку малих підприємств до часів незалежності Україна не має. Досвід у цих питаннях, набутий за часи незалежності, не тільки незначний, а суперечить світовим тенденціям, за якими цілеспрямована еволюція малого підприємництва відбувається за умов якісних державних сценаріїв та режисури державного управління його розвитком.

Сектор малого бізнесу у дослідженні розглядають відповідно до міжнародної статистичної практики, тобто із включенням до його складу як малих підприємств (МП), так і фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності (ФО-СПД), але без урахування селянських (фермерських) господарств. Рівень розвитку малого бізнесу розглядають як комплексне економічне поняття, яке характеризує ступінь (повноту) реалізації сектором малого бізнесу його функцій в національній економіці й визначають:

- його місцем в структурі національної економіки (у порівнянні із секторами середнього і великого бізнесу);
- показниками його стану у зіставленні з аналогічними показниками малого бізнесу в розвинених країнах.

Інформаційна база дослідження сформована за офіційними даними Держкомстату України за період з 2004 по 2007 рр. Групування статистичної сукупності

суб'єктів малого підприємництва проведено згідно з новими законодавчими критеріями, що дає змогу, як це прийнято у світовій практиці, об'єднати в єдину групу малі підприємства з кількістю найманих працівників до 50 осіб та мікропідприємства, які в українських реаліях представлені великою групою фізичних осіб – суб'єктів господарської діяльності. Середні підприємства згруповані за кількістю найманих працівників від 51 до 250 осіб і великі підприємства – понад 250 осіб.

Статистична інформація по вказаних суб'єктах підприємницької діяльності (СПД) подається за обмеженим колом показників: кількість СПД; середньорічна кількість найманих працівників; обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах (без ПДВ акцизу), в тому числі й на одного найманого працівника; рівень заробітної плати у кожному сегменті підприємницького середовища. Показники, що характеризують особливості в самому секторі вітчизняної малої економіки, розраховані відповідно до її складових: окремо по ФО-СГД, малих підприємствах із найманими працівниками до 10 осіб та малих підприємствах з найманим персоналом від 11 до 50 осіб. Таким способом розраховані всі показники, що характеризують динаміку змін в системі українського підприємництва за останні чотири роки – з 2004 по 2007 рр. (див. табл. 1).

Аналіз даних свідчить про різноспрямовані тенденції у розвитку вітчизняного великого, середнього і малого бізнесу. Збільшення загальної кількості СПД за досліджуваний період на 24,8% відбувалося виключно за рахунок суб'єктів малого підприємництва. При цьому зростання на 26,6% кількості ФО-СГД значно перевищило зростання кількості СМП-юридичних осіб, яке становило 16,9%. Натомість кількість великих і середніх підприємств невпинно зменшується. Незважаючи на те що згідно з новими критеріями визначення групи підприємств великого бізнесу ця категорія підприємств суттєво збільшилася і принаймні відповідає світовим параметрам співвідношення великих, середніх та малих підприємств у економічній системі держави, за вказаний досліджуваний період їх кількість зменшилася на 8,1% у 2007 р. в порівнянні з 2004 р. Таке саме стрімке падіння спостерігалось й в групі «середні підприємства», яка втратила 7,3% підприємств відносно базового року.

Таблиця 1.

Основні показники розвитку суб'єктів підприємницької діяльності у 2004 та 2007 рр. згідно з «старими» та «новими» критеріями визначення СПД¹

Суб'єкти підприємницької діяльності	Кількість СПД, одиниць		Середньорічна кількість найманих працівників, осіб		Обсяги реалізованої продукції, млн грн		Обсяги реалізованої продукції на одне підприємство, млн грн		Обсяги реалізованої продукції на одного зайнятого, грн		
	Критерії		Критерії		Критерії		Критерії		Критерії		
	Старі	Нові	Старі	Нові	Старі	Нові	Старі	Нові	Старі	Нові	
Україна, загалом	2004 331 122	2 082 722	9 527 431	12 692 731	1 405 096,3	1 480 478,8					
2007	380 789	2 598 789	9 075 182	12 754 182	2 414 715,2	2 567 734,9					
<i>у відсотках до 2004</i>	+15,0	+24,8	- 4,7	+0,5	+71,9	+73,4					
Великі підприємства	2004	699	4 825	3 081 311	4 972 571	340 630,6	579 665,8	487,3	120,10	110 547	116 573
2007	770	4 433	3 131 216	4 816 165	663 033,5	1 044 934,7	861,1	235,72	211 750	216 946	
<i>у відсотках до 2004</i>	+11,1	- 8,1	+1,6	- 3,1	+94,6	+80,3	+76,7	+96,3	+91,5	+86,1	
<i>у відсотках до загального обсягу</i>	2004	0,2	0,2	32,3	39,2	24,2	39,2				
2007	0,2	0,2	34,5	37,7	27,5	40,7					
Середні підприємства	2004	47 025	21 240	4 518 087	2 308 124	990 102,2	257 851,1	21,1	12,1	219 142	111 715
2007	56 008	19 687	4 269 793	2 077 187	1 645 632,2	515 716,7	29,4	26,2	385 413	248 276	
<i>у відсотках до 2004</i>	+19,1	- 7,3	- 5,5	- 10,0	+ 66,2	+ 100,0	+39,3	+116,5	+75,9	+122,2	
<i>у відсотках до загального обсягу</i>	2004	14,2	1,0	47,4	18,2	70,5	17,4				
2007	14,7	0,8	47,1	16,3	68,1	20,1					
Малі підприємства (СМП + ФО-СГД)	2004	283 398	2 056 657	1 928 033	5 412 036	74 363,5	642 961,9	0,3	0,3	38 570	118 802
2007	324 011	2 574 669	1 674 173	5 860 830	1 06 049,5	1 007 083,5	0,3	0,4	63 344	171 833	
<i>у відсотках до 2004</i>	+14,3	+25,2	-13,2	+8,3	+42,6	+56,6	0,0	+33,3	+64,2	+44,6	
<i>у відсотках до загального обсягу</i>	2004	85,6	98,8	20,2	42,6	5,3	43,4				
2007	85,1	99,0	18,4	46,0	4,4	39,2					
Із них:	2004	1 751 600		1 413 704							
Фізичні особи *	2007	2 218 000		1 461 004							
<i>у відсотках до 2004</i>		+26,6		+3,3							
– всього зайнятих у ФО-СГД	2004			3 165 301		75 382,5	0,043036			23 815	
2007				3 679 001		153 019,6	0,068990			41 593	
<i>у відсотках до 2004</i>				+16,2		+103,0	+60,3			+74,7	
СМП – юридичні особи	2004	305 057		2 246 734		567 579,4	1,861			252 624	
2007	356 669		2 181 831		854 063,8		2,395			391 433	
<i>у відсотках до 2004</i>		+16,9		-2,9		+50,5	+28,7			+54,9	

1. Показники розвитку суб'єктів підприємницької діяльності розраховані за новими критеріями, встановленими Законом України «Про внесення змін до деяких актів України з питань підприємницької діяльності» №523-VI від 18.09.2008 р.

Розраховано автором. Джерело: 1). Основні економічні показники діяльності суб'єктів підприємницької діяльності за 2007 рік. Державний комітет статистики України. –Київ, 2008.

2) Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності. Державний комітет статистики України. –Київ. –2008.–Ч.П.

Від'ємні показники спостерігали й у динаміці зайнятості у сфері підприємницької діяльності. Серед СПД-юридичних осіб кількість найманих працівників за цей період зменшилася на великих підприємствах на 3,1%, на середніх – на 10,0%, на малих – майже на 3%. Зростання обсягу зайнятості відбулося лише в об'єднаній групі «СМП-юридичні особи та фізичні особи-суб'єкти господарської діяльності» - на 8,3%. Проте зберегти таке зростання до показників, що характеризують ефекти вітчизняного малого підприємництва, не можливо за умов суперечливих тенденцій у внутрішній структурі цієї об'єднаної групи підприємств. До від'ємної динаміки найманих працівників СМП-юридичних осіб додається вкрай низька динаміка збільшення робочих місць серед групи «ФО-СГД», яка за чотири роки мала лише 3,3% приросту. При цьому зростання кількості зареєстрованих ФО-СГД склало в цей період 26,6% до 2004 р. Отже в розвитку вітчизняного малого підприємництва сформована загальна стабільна негативна тенденція щодо його мініатюризації виключно у дрібнотоварній формі господарювання.

Значно краще становище українських малих підприємств щодо динаміки зростання обсягів реалізованої ними продукції, хоча за цим показником є суттєві розбіжності щодо тенденцій розвитку серед складових системи малого підприємництва. Так, у групі «ФО-СГД» відбулося збільшення обсягів реалізованої продукції більш ніж у два рази, однак обсяг реалізованої продукції на одного зайнятого у цій групі суб'єктів господарювання склав у 2007 р. менш ніж 42 тис. грн. (або приблизно €5,5 тис. за середнім курсовим паритетом 2007 р. - 7,7 грн. до одного євро). За цим показником українські мікропідприємства значно поступаються

середньостатистичному європейському мікропідприємству більш ніж у 20 разів (див. табл. 2).

Проте в групі підприємств «СМП-юридичні особи» обсяги реалізованої продукції зросли у 2007 р. лише на 50% до базового року, а у перерахунку цього показника на одного найманого працівника склали більше 391 тис грн., або більше €51 тис., що лише втричі менше аналогічного середнього європейського показника по сукупності країн ЄС27. Щодо цього показника по групі європейських країн ЄС12 обсяг реалізації продукції на одного найманого у СМП-юридичної особи досяг 57% у 2007 р.

Зростання обсягів реалізованої продукції є одним із загальних показників зростання продуктивності праці. Згідно з наведеними розрахунками саме за цим показником вітчизняні СМП-юридичні особи випереджають всіх інших економічних гравців підприємницької системи сучасної України.

Таблиця 2.

Показники розвитку малого, середнього та великого підприємництва у країнах ЄС12 та ЄС 27 у 2007 році*

		Група країн ЄС 12						Група країн ЄС 27					
		Всього	Мікро	Малі	Се-редні	Малі та середні	Великі	Всього	Мікро	Малі	Се-редні	Малі та середні	Великі
Кількість підприємств	Тис.	4 170	3 897	217	49	4 160	10	20 452	18 788	1 402	220	20 409	43
Кількість зайнятих	Тис.	24 655	7 601	4 278	4 984	16 862	7 793	130 805	38 890	27 062	21 957	87 909	42 895
Кількість зайнятих на одному підприємстві	Осіб	6	2	20	101	4	803	6	2	19	100	4	1 003
Товарооборот	€ млрд	2 080	418	383	464	1 266	814	23 388	4 402	4 504	4 564	13 471	9 917
Товарооборот на одне підприємство	€ тис.	499	107	1 765	9 469	304	81 400	1 144	234	3 213	20 745	660	230 628
Товарооборот на одного зайнятого	€ тис.	84	55	90	93	75	104	179	113	166	207	153	231 192
Вартість виробленої продукції	€ млрд	1 280	184	174	262	620	660	15 434	2 607	2 628	2 836	8 070	7 363
– теж, у середньому на одне підприємство	€ тис.	307	47	1 765	5 347	149	66 000	754	139	1 874	12 890	395	171 233
–теж, у середньому на одного зайнятого	€ тис.	52	24	41	53	37	85	118	67	97	129	92	172
Додана вартість	€ млрд	447	76	68	91	235	212	5 990	1 251	1 132	1 070	3 453	2 537
Додана вартість на одне підприємство	€ тис.	170	20	313	1 857	55	21 200	293	67	807	4 864	169	59 000
Фонд оплати праці	€ млрд	196	32	35	43	110	87	3 604	562	751	680	1 992	1 612
Заробітна плата одного зайнятого	€ тис.	8,0	4,2	8,0	8,6	6,5	11,2	27,6	14,5	27,8	31,0	22,7	37,6
Продуктивність праці на одного зайнятого	€ тис.	18,1	10,0	15,9	18,3	13,9	27,2	45,8	32,2	41,8	48,7	39,3	59,1
Валовий прибуток,	€ млрд	251	44	34	47	125	126	2 386	689	381	391	1 461	925
– на одне підприємство	€ тис.	60	11	157	959	30	12 600	117	37	272	1 777	72	21 512
– на одного зайнятого	€ тис.	10,2	5,8	7,9	9,4	7,4	16,2	18,2	17,7	14,1	17,8	16,6	21,2
Валові інвестиції	€ млрд	144	25	21	28	74	71	1 112	292	169	185	647	466

– на одне підприємство	€ тис	34,5	6,4	96,8	517,4	17,8	7 100,0	54,4	15,5	120,5	840,9	31,7	10 837,2
– на одного зайнятого	€ тис	5,8	3,3	4,9	5,6	4,4	9,1	8,5	10,1	6,2	8,4	7,4	10,9

* Розраховано за: Enterprise & Industry. Annual Report 2008.

http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/sba_en.htm#ff2

На рис. 1 (обсяги) наведені порівняння рівнів продуктивності праці між діючими акторами системи українського підприємництва. За одиницю прийнято рівень обсягу реалізованої продукції та послуг одним вітчизняним малим підприємством у 2007 р. згідно з новою класифікацією малих підприємств. Наведені данні засвідчують, що найвищого рівня продуктивність праці досягають вітчизняні СМП-юридічні особи, що повністю кореспондується зі світовими тенденціями розвитку цієї групи підприємств малої економіки.

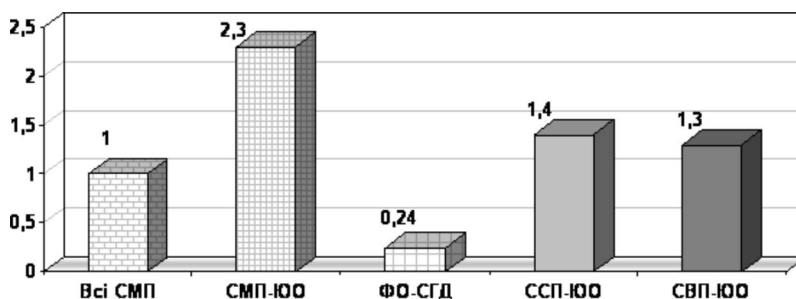

Рис.1. Співвідношення обсягів реалізації продукції на одного найманого працівника у СПД на одиницю реалізованої продукції в системі малого підприємництва України у 2007 р.

Ці тенденції розвитку малого бізнесу, великих і середніх підприємств обумовили зрушення у міжсекторній структурі СПД в Україні. Наведені у таблиці 3 дані дають змогу стверджувати, що малий бізнес в Україні у структурі складових акторів вітчизняної системи підприємництва за загальними кількісними показниками досягнув порогової межі у 99% і є одним із ключових секторів національної економіки. Структурна пропорція між великими, середніми та малими підприємствами 0,2% – 0,8% – 99%, що склалася нині в українській економіці, досягала міжнародних параметрів щодо структури учасників системи підприємництва. Проте в питанні працевлаштування робочої сили в групі малої економіки відбувається навантаження на мікроскопічні форми її використання у ФО-СГД. Частка зайнятих у групі «ФО-СГД» склала в 2007 р. 28,8% від загальної кількості зайнятих у підприємницькій системі України. При цьому лише в цій групі зберігається динаміка зростання зайнятості: у 2004 р. її рівень становив 24,9%. На відміну від динаміки зростання зайнятості в цій групі, частка СМП-юридічних осіб у забезпеченні роботою працівників чотири роки поспіль зберігається на рівні 17%. Тому об'єднана група малих підприємств має позитивну динаміку зростання тільки завдяки дрібним формам господарювання. Їх частка у працевлаштуванні робочої сили зросла у 2007 р. до 45,9% проти 42,6% у 2004 р.

Таблиця 3

Основні показники розвитку суб'єктів підприємницької діяльності в Україні у 2004 – 2007 рр.¹ (у відсотках)

Показники		2004	2005	2006	2007
I	Всі СПД (суб'єкти підприємницької діяльності) у тому числі:	100	100	100	100
	Великі підприємства СПД – (від 251 осіб)	0,2	0,2	0,2	0,2
	Середні підприємства СПД – (від 51 до 250 осіб)	1,0	0,9	0,9	0,8
	Малі підприємства (СМП та ФО-СГД) у тому числі:	98,8	98,9	98,9	99,0
	СМП – (до 50 осіб)	14,7	14,1	14,3	13,7
	Фізичні особи (ФО-СГД)	84,1	84,8	84,6	85,3
II	Середньорічна кількість зайнятих у СПД працівників у тому числі:	100	100	100	100
	Великі підприємства СПД – (від 251 осіб)	39,2	39,0	38,8	37,8
	Середні підприємства СПД – (від 51 до 250 осіб)	18,2	17,7	16,9	16,3
	Малі підприємства (СМП та ФО-СГД) у тому числі:	42,6	43,3	44,3	45,9
	СМП – (до 50 осіб)	17,7	17,3	17,3	17,1
	Фізичні особи (ФО-СГД)	24,9	25,9	27,0	28,8
III	Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах відповідних років (без ПДВ, акцизу) у тому числі	100	100	100	100
	Великі підприємства СПД – (від 251 осіб)	39,2	42,2	39,0	40,7

	Середні підприємства СПД – (від 51 до 250 осіб)	17,4	18,3	20,4	20,1
	Малі підприємства (СМП та ФО-СПД) у тому числі:	43,4	39,5	40,6	39,2
	СМП – (до 50 осіб)	38,3	33,7	34,7	33,3
	Фізичні особи (ФО-СГД)	5,1	5,8	5,9	5,9

1. Показники розвитку суб'єктів підприємницької діяльності розраховані за новими критеріями, встановленими Законом України «Про внесення змін до деяких актів України з питань підприємницької діяльності» №523-VI від 18.09.2008 р.

Розраховано автором. Джерело: 1) Основні економічні показники діяльності суб'єктів підприємницької діяльності за 2007 р. Державний комітет статистики України. – Київ. –2008.

2) Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності. Державний комітет статистики України. – Київ. Ч.ІІ. – 2008.

Тривожного характеру набула динаміка зайнятості на середніх та особливо на великих вітчизняних підприємствах, яка має стійке від'ємне спрямування. Можливості великих підприємств забезпечувати українців роботою скоротилися майже на півтора відсотки (з 39,2% у 2004 р. до 37,8% у 2007 р.); середніх підприємств – майже на два відсотки (з 18,2% до 16,3% за досліджуваний період).

Очевидні різноспрямовані тенденції у динаміці кількості підприємств та найманих на них працівників на великих і середніх підприємствах та окремо в сфері малої економіки свідчать про стійку антипідприємницьку тенденцію сучасної економіки України. Втрата робочих місць великим та середнім підприємництвом, де традиційно має концентруватися фахова робоча сила, – сигнал щодо безперспективності існуючої «моделі» управління економічними процесами за межами стратегічного плану становлення та відтворення національної системи підприємництва. Можна було б погодитися з цим фактом за умов, що тимчасово вивільнена кваліфікована робоча сила зі сфери великого підприємництва абсорбується середніми підприємствами та СМП-юридичними особами. Проте середнє підприємництво само втрачає рік за роком робочу силу високої кваліфікації, а СМП-юридичні особи не нарощують масштабів найманної робочої сили. Така ситуація, що склалася в структурі зайнятості вітчизняного підприємництва, дає підстави зробити однозначний висновок: по-перше, українське мале та середнє підприємництво не виконує основну соціально-економічну функцію, яка притаманна цим сферам підприємницької діяльності – створення нових робочих місць і вирішення проблем безробіття в суспільстві; по-друге, за таких умов дискредитується ідеологія підтримки та сприяння розвитку малої економіки як провідника демократичних принципів організації економічного та суспільного життя в Україні; по-третє, єдиний засіб працевлаштування в сучасній економіці України в системі «ФО-СГД» є руйнацією залишків професіоналізму і базою процесів рутинізації вітчизняної економіки.

Для переконання у існуючій тенденції рутинізації економіки, достатньо порівняти щорічні показники обсягів реалізованої продукції великими, середніми та малими підприємствами. Напротивагу зростанню кількості підприємств та найманих працівників у малій економіці їх питома вага в загальному обсязі реалізованої в державі продукції неухильно знижується, втрачаючи щорічно більше одного відсотка. СМП-юридичні особи за чотири роки втратили 5% своєї частки у цих обсягах (з 38,3% у 2004 р. до 33,3% у 2007 р.), а ФО-СГД – майже на 1% збільшили свою частку у загальнодержавному обсязі реалізованої продукції.

На відміну від рутинізації сфери малої економіки великі й середні підприємства мають позитивну, хоча й повільну, динаміку зростання обсягів реалізованої продукції. Частка великого бізнесу за цим показником збільшилася до 40,7% проти 39,2%, а середніх – до 20,1% проти 17,4% за досліджуваний період (див. табл. 3).

Отримати повніше уявлення про особливості розвитку малого бізнесу порівняно з великими і середніми підприємствами дає змогу аналіз структури СПД як за загальними показниками відповідної категорії підприємництва (великих, середніх, малих), так і окремих видів економічної діяльності.

За даними таблиці 4, яка засвідчує структурні параметри системи підприємництва в межах кожної категорії підприємств, діяльність суб'єктів вітчизняного малого бізнесу зосереджена переважно у сфері торгівлі (66,9% від загальних обсягів реалізованої СМП продукції (робіт, послуг) і 52,9% від загальної кількості зайнятих у СМП працівників). Значно меншою часткою СМП присутні у сфері послуг (відповідно 21,2% і 25,8%) та особливо у виробничій сфері (відповідно 11,9% і 21,3%).

Таблиця 4.
Структура великих, середніх підприємств і СМП за видами економічної діяльності у 2007 р. (у відсотках)¹

Види економічної діяльності	Питома вага кількості зайнятих працівників до загальної кількості зайнятих працівників у СПД відповідної категорії					Питома вага обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) до загальних обсягів реалізованої продукції СПД відповідної категорії				
	Великі СПД	Середні СПД	Всі МП	у тому числі		Великі СПД	Середні СПД	Всі МП	у тому числі	
				Малі СПД	ФО-СПД				Малі СПД	ФО-СПД
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	6,3	20,4	3,7	6,9	1,8	1,6	3,8	1,0	0,9	1,6
Промисловість	55,9	29,0	11,7	17,9	7,5	58,0	23,2	6,1	5,9	7,5
Будівництво	4,2	10,7	5,9	12,2	2,1	3,4	6,8	4,8	5,2	2,9
У цілому по виробничій сфері	66,4	60,1	21,3	37,0	11,4	63,0	33,8	11,9	12,0	12,0
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	8,1	15,6	52,9	27,7	68,9	23,3	56,9	66,9	66,3	70,1
Діяльність готелів та ресторанів	0,5	2,2	2,7	3,3	2,2	0,2	0,5	0,5	0,3	1,4
Діяльність транспорту та зв'язку	18,6	5,6	6,9	5,6	7,7	9,1	2,8	2,8	2,2	6,0
Фінансова діяльність	0,9	0,8	0,7	1,2	0,3	0,9	1,2	10,6	12,4	0,5

Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	3,7	11,5	10,6	20,2	4,6	2,9	3,9	6,3	6,2	7,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,7	1,3	1,0	1,4	0,7	0,1	0,2	0,2	0,1	0,4
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,9	2,9	4,1	3,6	4,2	0,5	0,7	0,8	0,5	2,6
В цілому по невиробничій сфері	33,4	39,9	78,7	63,0	88,6		66,2	88,1	88,0	88,0
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: 1) «Основні економічні показники діяльності підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності за 2007 рік». Держкомстатистики України. – К., 2008. с. 81-100.
2) «Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності». Держкомстатистики України. – К., 2008, Ч. П. с. 202.

Інакше виглядає структура великих і середніх підприємств за видами економічної діяльності. Пріоритетною для великих і середніх підприємств є виробнича сфера. За показником кількості зайнятих у структурі великих і середніх підприємств на другій позиції знаходиться сфера послуг, а на третій – сфера торгівлі.

Розрахунки, наведені у таблиці 5, дають більш точніше уявлення про структуру підприємницького середовища у вітчизняній економіці, оскільки дають змогу відокремити види економічної діяльності, в яких домінуючі позиції належать суб'єктам малого бізнесу. До таких видів економічної діяльності як за показником кількості зайнятих працівників, так і за показником обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) належать: торгівля;

діяльність готелів та ресторанів; надання комунальних та індивідуальних послуг; операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги. У сфері матеріального виробництва у 2007 р. найбільшу питому вагу займали малі підприємства в будівельній галузі – 45,6%, в тому числі СМП-юридичні особи – 35,5%, ФО-СПД – 10,1%.

Таблиця 5.

Структура видів економічної діяльності за категоріями суб'єктів підприємницької діяльності в Україні у 2007 р. (у відсотках)¹

Види економічної діяльності	Питома вага кількості зайнятих працівників до загальної кількості зайнятих працівників у СПД відповідного виду економічної діяльності						Питома вага обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) до загальних обсягів реалізованої продукції СПД відповідного виду економічної діяльності					
	Великі СПД	Середні СПД	Всі МП	у тому числі		Всього	Великі СПД	Середні СПД	Всі МП	у тому числі		Всього
				Малі СПД	ФО-СПД					Малі СПД	ФО-СПД	
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	31,9	44,7	23,4	16,4	7,0	100,0	36,0	42,0	22,0	16,8	5,2	100,0
Промисловість	67,8	15,2	17,1	10,2	6,9	100,0	77,0	15,2	7,9	6,4	1,5	100,0
Будівництво	26,3	28,1	45,6	35,5	10,1	100,0	29,5	29,7	40,8	37,0	3,8	100,0
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	10,1	8,4	81,5	15,8	65,7	100,0	20,1	24,2	55,6	46,8	8,9	100,0
Діяльність готелів та ресторанів	10,6	20,3	69,2	33,2	35,9	100,0	23,1	27,3	49,6	27,4	22,2	100,0
Діяльність транспорту та зв'язку	63,0	8,2	28,8	9,0	19,8	100,0	69,1	10,4	20,5	13,8	6,7	100,0
Фінансова діяльність	48,4	13,2	38,4	28,3	10,1	100,0	7,8	4,7	87,5	86,9	0,6	100,0
Операції з нерухомим майном, оренда та надання послуг підприємцям	17,0	22,8	60,3	44,0	16,3	100,0	26,4	17,8	55,7	46,3	9,4	100,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	26,9	22,5	50,6	27,9	22,7	100,0	34,6	29,6	35,8	22,5	13,4	100,0
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	13,1	17,8	69,1	24,1	45,0	100,0	31,7	19,9	48,4	24,9	23,5	100,0

1. Джерело: «Основні економічні показники діяльності підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності за 2007 рік». Державний комітет статистики України. – К., 2008. с. 81-100; «Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності». Державний комітет статистики України. – К., 2008. - Ч. П., с. 202

Однак загальна позитивна динаміка кількісних показників розвитку вітчизняної малої економіки протягом 2004 – 2007 рр. не підтверджується такими адекватними позитивами щодо змін у її якісних параметрах. Розвиток вітчизняного малого бізнесу відбувається переважно за рахунок ФО-СПД, результативність діяльності яких за показником обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) у розрахунку на одного зайнятого, згідно з даними таблиці 6, є значно нижчою, ніж у СМП, за всіма без винятку видами економічної діяльності. За такими видами економічної діяльності, як: торгівля, діяльність транспорту та зв'язку, фінансова діяльність – результативність СМП-юридичних осіб є вищою проти середніх і великих підприємств.

Обмежені можливості малого та середнього підприємництва щодо створення нових робочих місць в Україні та відсутність в системі державного управління малою економікою механізмів реалізації її інструментальних функцій щодо зменшення тягаря безробіття посилюються низькими показниками рівня заробітної плати зайнятих у вітчизняному підприємстві працівників.

Таблиця 6.

Результативність діяльності працівників, зайнятих у великому, середньому і малому бізнесі України, за видами економічної діяльності в 2007 р.¹

Види економічної діяльності	Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах (без ПДВ, акцизу) у розрахунку на одного зайнятого, тис. грн.				
	Великі СПД	Середні СПД	Всі МП	у тому числі	
				Малі СПД	ФО-СПД
Середній показник по відповідній категорії СПД	217,0	248,0	171,8	391,0	41,6
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	55,8	46,6	46,5	50,7	36,8
Промисловість	224,9	198,5	91,3	124,4	42,1
Будівництво	174,0	163,6	138,3	161,2	58,0
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	628,3	908,1	214,6	928,6	42,4
Діяльність готелів та ресторанів	97,0	59,5	31,8	36,5	27,3
Діяльність транспорту та зв'язку	106,1	122,8	68,6	148,9	32,3
Фінансова діяльність	210,4	464,8	2962,9	3993,1	78,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	169,8	85,5	100,9	114,9	63,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	45,5	46,8	25,1	28,6	20,9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	114,2	52,7	33,0	48,8	24,6

1. Показники розвитку суб'єктів підприємницької діяльності розраховані за новими критеріями, встановленими Законом України «Про внесення змін до деяких актів України з питань підприємницької діяльності» №523-VI від 18.09.2008 року.
Джерело: «Основні економічні показники діяльності підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності за 2007 рік»
Статистичний бюлетень, Державний комітет статистики України. – К., 2008, с. 81-100
«Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності» Статистичний зб. Державний комітет статистики
України. – К., 2008. - Ч. П., с. 202.

Таблиця 7

Заробітна плата всіх працівників, зайнятих у великому, середньому і малому бізнесі України, за видами економічної діяльності у 2004 та 2007 рр.¹

Види економічної діяльності	Середньомісячна заробітна плата всіх працівників, грн.							
	Усього		Великі СПД		Середні СПД		Малі СПД	
	2004	2007	2004	2007	2004	2007	2004	2007
Середній показник по відповідній категорії СПД	587,59	1294,27	871,92	1760,69	504,08	1189,97	328,87	687,91
- у відсотках до 2004 р.	100	+ 120	100	+ 102	100	+ 136	100	+ 109
- у відсотках до середнього по економіці показника відповідного року	100	100	+ 48	+ 36	- 14	- 8	- 44	- 47
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	297,68	739,92	488,85	940,25	298,65	763,30	235,50	524,15
Промисловість	697,42	1481,96	876,83	1842,77	554,35	1188,45	322,47	648,43
Будівництво	582,16	1236,30	810,05	2015,77	647,62	1339,39	383,82	736,86
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	434,48	1021,36	580,46	1187,65	523,83	1157,28	285,89	585,09
Діяльність транспорту та зв'язку	804,77	1585,03	923,56	1783,84	637,12	1320,70	351,94	699,52
Фінансова діяльність	609,47	1715,87	421,39	1407,04	812,14	2187,95	456,57	1246,57
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	564,17	1281,64	840,58	1760,91	669,29	1640,53	410,41	849,00
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	386,57	821,67	503,81	1005,29	428,95	933,31	275,34	583,86
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері	456,79	1132,40	554,64	1078,24	637,32	1522,13	295,27	640,49

культури та спорту									
--------------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--

1. Джерело: Основні економічні показники діяльності підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності за 2004 та 2007 рр. Державний комітет статистики України. – К., – 2005, 2008.

За досліджуваний період з 2004 по 2007 рр. середньомісячна заробітна плата в усьому українському підприємницькому середовищі зростала рівномірно по всіх категоріях підприємництва (див. табл. 7). Тільки в середньому підприємстві вона збільшилася майже у 2,4 рази щодо її рівня 2004 р. Серед усіх інших акторів системи підприємництва середньомісячна заробітна плата зростає удвічі. Однак, незважаючи на загальне пропорційне її зростання, рівень середньомісячної заробітної плати найманих працівників у СМП до загального середнього показника по економіці склав у 2007 р. лише 53% проти 56% у 2004 р. Рівень середньомісячної заробітної плати у середньому підприємстві суттєво зріс, проте у середньому бізнесі нижчий на 8% середнього показника по всій економіці.

Рівень оплати праці у зіставленні з можливостями за її рахунок забезпечити працівникові необхідний рівень споживання матеріальних і духовних благ для відновлення та розвитку особистості є головним матеріальним чинником формування, розвитку та посилення позицій середнього класу в суспільстві. З огляду на ці загальновідомі речі низький рівень оплати праці зайнятих працівників у вітчизняній системі підприємництва та тенденції суттєвого її відставання у сфері середнього й особливо малого підприємництва констатують, що в його внутрішньому організмі сформувалися стійкі аномальні економічні процеси. Низький рівень заробітної плати знищує її основну конструктивну функцію – джерела трудової мотивації людини, що стало загрозливою тенденцією сучасного стану української економіки.

Таблиця 8
Динаміка окремих показників розвитку МП в Україні у 2004 – 2007 рр.

Показники	2004	2005	2006	2007
Кількість МП, що реалізували продукцію та надавали послуги, у % до загальної кількості МП	72,2	69,9	67,1	65,3
Середньорічна кількість найманих на МП працівників, у % до попереднього року	94,8	95,1	95,2	95,9
Середньорічна кількість найманих на МП працівників, у % до кількості працездатного населення	6,8	6,5	6,2	6,0
Кількість МП, які одержали збиток, у % до загальної кількості МП	35,5	34,9	34,5	33,6
Рівень рентабельності всієї діяльності МП, %	-2,3	-1,0	-0,4	-1,3

Досягнуті темпи розвитку малого підприємництва в перше десятиліття незалежності в Україні з початку XXI ст., поступово гальмуються. Це зумовило появу такого стійкого й протиприродного підприємницькому духу явища, як зростання кількості малих підприємств, які щорічно не реалізують продукцію та не надають послуги, а також зростання кількості збиткових малих підприємств (див. табл. 8) .

У розвитку МП, як свідчить табл. 8, простежуються стійкі елементи стагнації сфери малої вітчизняної економіки: збільшується питома вага фактично не працюючих МП; практично призупинився вплив МП на розв'язання проблем зайнятості; вагомою залишається частка збиткових МП, а рівень рентабельності всієї діяльності МП – від'ємний. Кожне третє з офіційно зареєстрованих СМП не реалізують протягом року продукцію та не надають послуг. Із тих малих підприємств, які провадять протягом року господарську діяльність і звітують відповідно до встановленого порядку, кожне третє є збитковим. Середньорічна кількість найманих працівників на малих підприємствах втрачає приблизно 5% робочих місць. За таких тенденцій очікувати на ефективні результати діяльності СМП не доводиться, тим більше, що рівень рентабельності всієї діяльності малих підприємств має в останні роки від'ємний показник.

Аналіз структури вітчизняного підприємництва та встановлені тенденції, що склалися в системі малої економіки, переконують, що малий та середній бізнес в сучасній Україні важко назвати драйвером економіки. 99% СМП проти 10–15 відсотків реального їх вкладу у ВВП країни – вирок бездарній державній економічній політиці, що майже двадцять років була нав'язана українському суспільству. Талан класичного вітчизняного малого підприємця – торгівля й сектор послуг, він може бути або «лоточником», або кустарем. Значні сподівання від цього сектору економіки зведені нанівець. У малому бізнесі спостерігається регрес, виконання на низькому рівні соціально-економічних функцій. Згідно з фактами теперішній стан малого підприємництва визначає його найслабкішою ланкою в системі вітчизняного підприємництва, яка діє як атрактор на загальноекономічну державну систему. За таких умов його участь у формуванні інноваційної моделі економічного розвитку не має сенсу розглядати.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"